

Kila na nomu dodonu kei na itavi: vakacacani ni veiyacovi

E tu vei keda kece na dodonu kei na itavi qai da vinakata me taqomaki, rokovi, qai bulabula na veimaliwai, ena noda tikotiko kei na Vanua ni cakacaka. E tu vei keda kece na dodonu ni bula galala mai na valavala kaukaua wili kina na bula ni veivakasagai.

E Ositerelia, na veivakasagai e ka tabu qai tiko na lawa e taqomaki ira na sotava mai na bula ni veivakasagai.

IVAKALEKA

- Na veivakasagai e vakarau ca ni veiyacovi, qo oka kina na veitarai, veikisi se veimokomoko, vakayagataki ni vosa ni veiwedeve, vosa ni valasalasa, se vakaraitaki ni ka tabu vei ira eso tale.
- Na veivakasagai ena vale ni cakacaka se dua na vanua e ka tabu ena lawa – ona rawa ni vakayalia kina na nomu cakacaka se ona lewai ena ruku ni lawa.
- Ke o dua a sotava na veivakasagai, qo e sega ni bale vei iko, qai tu vei iko na dodonu mo qara na veivuke qai veivosakitaka kei na dua na ka e yaco

Na cava na veivakasagai?

Na veivakasagai sai koya nai vakarau e laurai kina na garo ka qai sega ni vinakati ka sega ni dodonu, qai tiko na kena inaki se kena cani sa rui ca, e biuta sobu na bula ni tamata, e veivakamaduataki se vakarerea, ni yacovi dua na tamata e na vakila ni ca, e torosobu, e veivakamaduataki se veivakarerei e na ituvaki.

Na tamata e veivakasagai ena sega ni kila ni nodra itovo e vakavuna na rarawa kei na cala. Ia, ke o vakila ni ca, cala se veivakarerei, qo se wili tiko ga me veivakasagai qai tiko na dodonu mo taqomaki mai kina.

Na veivakasagai e na rawa ni volai me, vosataki se vakayago, qai rawa ni yacovi dua na tamata, vana talevoni se na mona livaliva. Qo na wili kina na veivakasagai ni volekati- qo oka kina na veitara e sega ni matau, veimokomoko, se veikisi. Ia, e sega ni wili ga kina na ka vakayago, qo rawa ni oka kina na vosa ni veigarovi, Vosa ni veilasa e sega ni matau, se vakaraitaki ni so na ka tabu vei iko se vei so tale. Na vakayagataki ni itaba e veivakacacani e yaco ni dua e wasea, se veivakarerei ni na wase, taba ni veiyacovi ka se bera ni vakadonui vei kona tamata e tiko ena taba. Qo oka me basulawa e Ositerelia qao rawa ni ripote taki vei ratou na ovisa. O na rawa ni [rai ena website ni eSafety Commissioner](#) qai dikeva vata na i [vakamacala lekaleka](#) me baleta na Pacific Australia Labour Mobility (PALM) scheme mo kila e levu tale na ka me baleta na i vakarau kaukauwa, kei na veivakasaurarataki ena vakayagataki ni taba kei na lawa virikotori ena soli ni [veivakadonui](#).

Na veivakasagai e ulutaga levu sara mai na vakacacani ni veiyacovi qai kilai levu me sega ni rakorako na itovo ni veivakasagai E dodonu me kua ni matau ni taki – na itovo wili kina na vosa ni veiwadeve ke vaka madaga o vakadonuya me veivakasagai. Mo rai [eke](#) mo kila e levu tale na ka me baleta na veiyacovi kei na veivakadonui kei na ivakarau kaukaua vei watimu kei na ivalavala kaukaua e vale.

NA VEIVAKASAGAI E WILI KINA:

- Na veitarai, veidre se cakava eso na vukivuki vei iko ka sega ni dua na nomu veivakadonui
- Na veivosaki e caka vei iko ka wili me veigarovi
- Me kerei iko mo veiyacovi se cakava eso na vukivuki ni veiyacovi
- Na veiwadravi
- Na vakaraitaki ni ka beci se ka e dodonu me vakatabui me laurai vei iko se sotale
- Na soli vukivuki ni veigarogarovi se vakaraitaki ni soli ni veitikini yago vei iko
- Na caka ni veivosaki ni veiwedevi kei na veivosaki e caka wavokiti iko se vei iko
- Me vakataroga na vei ka me baleta na nomu bula ni veiyacovi
- Veivakarerei iko ni vakayagataki na vosa ni veigarovi
- Vakaraitaki ni vukivuki ena gauna ni qiri ka sega nio taleitaka
- Vakaraitaki vei iko na vei ka me baleta ira
- Vakacacani ni veiyacovi

O cei so e tarai Ira na veivakasagai?

Na veivakasagai e rawa ni tarai keda kece. Na Australian Human Rights Commission e vakadikeva raraba na ulutaga ni veivakasagai = ena veivalenicakacaka e Ositerelia qai kunea ni 71 na pasede era Vakila na lewe ni vanua e Ositerelia na veivakasagai ena so na nodra bula, qai dua katolu na lewe e Ositerelia era ripotetaka na nodra sotava na veivakasagai ena valenicakacaka.

Na veivakasagai e sega ni dau yaco ga na valenicakacaka ia e na rawa ni yaco tale ga ena so tale na vanua , wili kina na vanua era levu kina na tamata, vanua ni soqo kei na mona livaliva.

Na veivakasagai kei na lawa

Na galala mai na veivakasagai e dodonu ni tamata, valenicakacaka kei na dodonu ni tiko taqomaki. E Ositerelia, e ka tabu ena ruku ni lawa vei dua na tamata me vakasagai dua ena veivanua eso era dau vakayagataka vakalevu na lewenivanua.

Na veivakasagai e ca sara, wili kina na veivakacacani ni veiyacovi kei na vakaraitaki ni ka tabu, era wili me basulawa qai dodonu me ripotetaki vei ira na ovisa. Na basulawa ena rawa ni kina ni dua e totogitaki me sauma e dua na ilavo, se curu e valeniveivesu qai rawa ni vakaleqa nomu tiko e Ositerelia.

Mo vulica e levu tale na ka e vauca na veiyacovi kei na soli ni veivakadonui eke kei na vuqa tale an itukutuku me baleta na ivalavala kaukau vei ira na veiwatini kei na ivalavala kaukau e vale eke.

Na veivakasagai ena valenicakacaka

Na sema ni veivakasagai ina cakacaka rawa ni tauri vakabibi ni oka me itovo ca ka vakacaca qai rawa ni dua na vuna me vakasakei.. Na sema ni cakacaka rawa ni wili kina na ivakacalaka e yaco e tuba ena gauna ni cakacaka qai rawa ni tuba tale ga ni valenicakacaka.Koya gona, na sema mada ga ni valenicakacaka e rawa me wili tiko vaka me veivakasagai ni sema vata tiko na cakacaka. Eso na mataqali veivakasagai rawa ni Oka ena basulawa qai dodonu me ripotetaki vei ira na ovisa.

O ira na daunicakacaka e tiko vei ira na itavi bibi mera cakava na ikalawa me tarova na veivakasagai ena valenicakacaka,qo me biu na lawa e itatarovi ni veivakasagai qai vakarautaka na vuli kei na itukutuku me baleta na veivakasagai.

NA CAVA MEU CAKAVA KEU SOTAVA TIKO NA VEIVAKASAGAI E VALENICAKACAKA?

Kauta na leqa vei ira na veivakasagai qai tukuna vei ira ni itovo vaka oqo e sega ni vinaka

Veivosaki kei na dua na itokani se dua drau cakacaka vata me veivuke

cakava e dua na nomu itukutuku vei iko ina – tabana ni veivakasagai vei na nomu manidia/ daunicakacaka

Veitaratara kei na dua na soqosoqo vakadonui vakalawa se soqosoqo ni marama cakacaka mo qara ivakasala e vakadonui vakalawa

Qirita na 1800 RESPECT va na talevoni kei na ivakasala e na monalivaliva, itukutuku kei na veivakadonui

ni veitaratara va na Australian Human Rights Commission se na state kei na federal anti- discrimination agencies ena itukutuku se mo vakatukutuku

Na cava au rawa ni cakava keu a veivakasagai?

E sega ni dodonu mo lako curuma na veivakasagai- e tiko na ka mo cakava keo kila ni dua e vakasagai iko e gauna ni cakacaka kei na tuba ni cakacaka. O na rawa ni vosataka vei koya e veivakasagai se mo veivosaki taka kei na dua na nomu daunicakacaka se dua na itokani, se dua drau cakacaka vata, qase ni lotu se dua na lewe ni soqosoqo ena itikotiko o nuitaka me veivuke.

Na cava eso na tabani veiqaravi veivuke e tu?

Ke o sa lako curuma oti na bula ni vakasagai, iko rawa ni vakila na oca, rere kei na rarawa. E bibi mo kila ni tiko na veivuke. E levu na tabani ni veiqaravi e Ositerelia ka vakarautaka na veivuke vei ira na tamata era lako curuma na vakasagai. O na rairai gadreva na veivuke ena:

taqomaki yadudua kei na nomu qarauni, ona rawa ni qirita na se lako va na steseni ni ovisa e voleka vei iko

Na veiqaravi vakavuniwai ka ra kilai tani kina me ra kila vinaka na sala me ra taura ni ra raica na veivakasagai e valenicakacaka

era kena dau na vakarautaki ni veiqaravioka kina na tabani ni veiqaravi ni veivakacacani ni veiyacovi

Laini ni veivuke va na tabana ni tiko bulabula ni vakasama me vakarautaki ira me ra bula qai vakarautaka na tabana ni soli vakasalat

Na soli vakasala e vakadonui ena lawa rawa ni vukei iko mo kila na lawa kei na vei leqa e kilai me baleta na veivakasagai

E vei na vanua mo qara veivuke kina se mo veivosaki kei dua

Ke o sa lako curuma na vakacacani ni veiyacovi qai o via biuta dua na nomu itukutuku, e bibi mo ripote taka vei ira na ovisa ena kena gauna totolo. Ke o kila nio sega ni taqomaki vinaka se o kila ni leqa tubukosoqirita na 000. O na rawa ni vukei mai tabana ni vakacacani ni veiyacovi qo rawa ni 1800RESPECT ena 1800 737 732.

E rawa ni dua mai na tabana ni PALM me vukei au?

Na veisau o na vakila ni o toki ena dua tale na matanitu ena rawa ni dredre toka, e tiko na veivuke eso o rawa ni goleva. Kevaka e dua na nomu taro me baleta na nomu vakamatauni iko ena bula e Ositerelia, o rawa ni tarogi na itaukei ni nomu cakacaka. Kevaka era sega ni kila na kena isau, era na rawa ni tukuna vei iko mo veivosaki kei na, wili kina na veitokoni tale eso ni ituvatuva ni PALM me vaka na:

Vakailiesilesi ni veitaratara ni Matanitu (CLO) se dauniveivakasalataki ena cakacaka

O na raici na itukutuku vou duadua ni veitaratara ena CLO Itukutuku ni veitaratara ena website ni PALM (<https://www.palmscheme.gov.au/contact>).

Talevoni ni veitokoni in PALM (1800 51 51 31), se imeli (palm@dewr.gov.au)

Mo nanuma tiko ni laini vei veitokoni se kato ni imeli e na daudikevi wasoma mai na 8.30 na mataka ina 6.30 na yakavi na gauna ni AEST – na qiri ni oti na gauna qori e dodonu me leqa bibi ga.

Au na kauta mai vakacava na itukutuku se veidusimaki vei ira na kenadau?

Kevaka iko se dua tale o kila via kila tale e levu na itukutuku me baleta na veivakasagai ni o tiko Ositerelia, rawa nio veitaratara ena tabana ni veivuke sa koto era. O ira na isoqosoqo qo e rawa ni vukei iko se dusimaki iko ena vanua dodonu mo raica kina e dua na veiqaravi e veiganiti ena ka o gadreva qai rawa ni o goleva vakarawarawa.

VANUA BIBI MO QARA KINA NA VEITOKONI E OSITERELIA		
VEIQARAVI	NA CAVA E CAKAVA?	ITUKUTUKU NI VEITARATARA
Veiqaravi ni leqa tubukoso	Tolu saiva (000) e Ositerelia naba ni veiqaravi ni leqa tubukoso. E dodonu mo qirita na 000 keo vinakata ena gauna totolo na veivuke vei ratou na ovisa, dau boko buka se Tolili ni valenibula.	 Talevoni: 000 raraba, 24/7
Ovisa se veiqaravi ni lori ni veiusa e valenibula	Kevaka na ituvaki e sega ni bibi, e bibi mo vakaraica na naba ni ovisa e voleka, tabana ni boko buka se tolili ni valenibula.	 Mo kunea na steseni ni ovisa e voleka, vaqara 'Kunea na steseni ni ovisa e [nomu yasa]
Health Direct	<p>E sala vinaka duadua mo kunea na vuniwai e voleka vei iko qori mo sikova na Health Direct website. O rawa ni vakayagataka na nodra veiqaravi mo kunea kina na veivuke e voleka</p> <p>Vei iko— digia 'GP – General Practice' rukuni veiqaravi qai curuma nomu postcode mo kunea na veiqaravi ni vuniwai e voleka duadua vei, se vaqara 'veivakasagai' rukuni ulutaga ni 'tiko bulabula A – Z tab'.</p>	 Qirita na: 1800 022 222 Raraba, 24/7 Vanua ni vaqaqara ena initaneti: https://www.healthdirect.gov.au/australian-health-services Itukutuku me baleta na veivakasagai: https://www.healthdirect.gov.au/sexual-harassment
1800RESPECT	<p>Ke o vinakata mo drau veivosaki kei dua na kenadau ena soli vakasala me baleta na ivalavala kaukaua e vale se na matavuvale se veivakacacani ni veiyacovi, na isoqosoqo e vakarautaka ka solia wale na veiqaravi nuitaki qai wili ena web- based chat support service.</p> <p>O rawa ni gole ena nodratou web page mo kunea na veiqaravi e na vukei iko kei na itukutuku me baleta na veimaliwai bulabula.</p>	 Talevoni: 1800 737 732 Raraba, 24/7 Web: https://www.1800respect.org.au/

VANUA BIBI MO QARA KINA NA VEITOKONI E OSITERELIA		
VEIQARAVI	NA CAVA E CAKAVA?	ITUKUTUKU NI VEITARATARA
<p>Veitaratara vua e dua</p>	<p>Na Reach Out sa koya na veiqaravi ni mona livaliva vakataki koya ga- ka veivuke ena itukutuku, ka vukei ira na porokaramu qai tabani veiqaravi ka vukei ira na tamata me ra tiko vinaka qai tiko vinaka.</p> <p>Kevaka o vinakata e levu tale na itukutuku me baleta na veivakasagai , vaka cava meu cakava qai o cei meu veitaratara, sikova na Yaco tuba website.</p>	<p> Sikova na nodra website https://au.reachout.com for more information on: <u>Na cava na veivakasagai?</u></p> <p><u>5 na sala o rawa ni kaci ira kina na nomu itokani me baleta na nodra itovo e veigarovi</u></p>
<p>Beyond Blue</p>	<p>Beyond blue e dua na isoqosoqo e vukei na tiko bulabula ni vakasama. Na nodra website e vakarautaka na itukutuku me baleta na bulabula ni vakasama kei na kena me tiko vinaka, qai tabani veiqaravi era tu qai cava na sala mo vakayagtaki ira. E ra vakarautaka na soli vakasala e na talevoni se web- based chat. Raica na website me levu na itukutuku.</p>	<p>Talevoni: 1300 22 46 36</p> <p>Raraba, 24/7</p> <p>Web: https://Get mental health support - Beyond Blue</p>
<p>The Fair Work Commission (FWC)</p>	<p>Na Fair Work Commision (FWC) e tabana raraba ni valenicakacaka ni sema ka raica na kena tarovi na veivakasagai e valenicakacaka e rukuni Fair work act, kei na nodratou website e levu na itukutuku kei na ivakasala</p> <p>Me baleta na kena itarovi na veivakasagai e vale ni cakacaka</p> <p>Kunea mai na veika me baleta na vakatulewa me na veivakasagai ena valenicakacaka.</p> <p>Qai vulica na sala mo rawa ni tarova kina na veivakasagai</p> <p>E na valenicakacaka kei na sala e cakacaka kina Fair Work Commision me tarovi kina.</p>	<p> https://www.fwc.gov.au/issues-we-help/sexual-harassment</p> <p><u>Na cava na veivakasagai ena valenicakacaka?</u></p> <p><u>Na cava mo cakava keo vakasagai ena valenicakacaka</u></p> <p><u>Raica na kena tarovi na veivakasagai ena valenicakacaka</u></p>

VANUA BIBI MO QARA KINA NA VEITOKONI E OSITERELIA		
VEIQARAVI	NA CAVA E CAKAVA?	ITUKUTUKU NI VEITARATARA
<p>Na Australian Human Rights Commission</p>	<p>Na Australian Human Rights Commission e na vakadikeva qai laurai vinaka na itukutuku kece me baleta vakaduiduitaki kei na kena vakacala na dodonu ni tamata.</p> <p>Keo vakabauta nio sotava na veivakasagai, o rawa ni veitaratara va na Australian Human Rights Commission's tabana ni itukutuku e raraba se cakava dua na nomu itukutuku ena mona livaliva.</p>	<p> Rights Commission's National Information Service: 1300 656 419.</p> <p> Make a complaint online at http://www.humanrights.gov.au/complaints/make-complaint</p> <p> Or visit the website, https://humanrights.gov.au/ , for more information on:</p> <p><u>iValavala ni Veivakasaurarataki ni Veiyacovi Kilai kei na vakatukutukutaki ni veivakasagai ena vanua ni cakacaka: iTukutuku vei ira na tamata cakacaka</u></p> <p><u>Kila nomu dodonu: Vakaduiduitaki ni tagane kei na yalewa kei na veivakasagai (2012)</u></p>
<p>Komisina ni eSafety</p>	<p>Na eSafety e vukei era na lewe Ositerelia mera tarova qai sotava na rerevaki e vakavuna na veivakacacani ena mona livaliva se so na content e ka tabu e na lawa. Lako va na nodratou website ka kunea mai kina na sala meda ripote taka na itaba e veivakacacani, kauta laivi eso na content, ripoetaka vei ratou na ovisa.</p>	<p> Sikova na website, https://www.esafety.gov.au/key-issues/image-based-abuse</p> <p>Na veitarogi:</p> <p><u>Na itataqomaki ni mona livaliva vei ira na itubutubu kei ira na dau ni veimaroro</u></p> <p><u>Na idusidusi vei ira na itabagone ni ra sotava na veivakasagai ena mona livaliva kei na itaba e veivakacacani</u></p>

Me vaka ni qarauni sara vakavinaka na kena vakarautaki na itukutuku qo, ena sega ni bale vua na ituvatuva ni PALM e dua na ka, o ira na kena tamata cakacaka, daunive-itokoni kei ira na tabana era cakacaka vata, ena vuku ni cala, boko ni dua na ka, cala ena vuku kei na ka e vauca na itukutuku ena veitarogi se na kena yali se vakacacani e dua na ka mai vua e dua e nuitaka na itukutuku ena veitarogi qo. Na itukutuku e vakarautaki ena veitarogi qo sa vakarautaki me vakasavui kina na itukutuku raraba ga. E sega ni kena inaki me nuitaki sara se isosomi ni veidusimaki vakalawa se veidusimaki tale eso mai vei ira na kenadau. Ena sega ni bale ena ituvatuva ni PALM se o ira na kena dauniveitokoni ena vuku ni veika e kila se sega ni kilai e mai yaco ena vuku ni itukutuku e vakarautaki ena veitarogi qo.

